

УДК 330.34:141.1

НОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ТА МІСЦЕ В НІЙ ЕКОНОМІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ІНТЕРЕС І ЗНАННЯ

NEW APPROACHES TO THE TRANSFORMATION SYSTEM OF SOCIETY AND POSITION OF ECONOMIC CONSIDERATION THROUGH INTEREST AND KNOWLEDGE

Володимир Степанович МАРЦИН

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)*

Volodymyr S. MARTSYN

*Doctor of Economics, Professor, the Head of Finance Department,
Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)*

Анотація. В умовах боротьби з наслідками фінансової кризи важливим є пошук нових підходів до системи трансформації суспільства. Надією на позитивне вирішення є орієнтація економічного мислення через призму інтересів. Це вимагає переосмислення економічної діяльності, суть якої повинна опиратися на фундаментальні наукові відкриття, розуміння людських цінностей, основ психології, моралі, етики, ергономіки з оцінкою соціальної орієнтації на гуманістичні ідеали, де основою повинна слугувати економічна доцільність.

Summary. In a deal with the consequences of the financial crisis it is important to search for new approaches to the transformation of society. Hope for a positive outcome is the orientation of economic thinking in the light of interest. This requires a rethinking of economic activity, the essence of which should be based on fundamental scientific discovery and understanding of human values, the foundations of psychology, ethics, ergonomics assessment of social orientation on humanistic ideals, which should serve as the basis for economic expediency.

Ключові слова: *система, трансформація суспільства, економічне мислення економічний інтерес, матеріальні цінності, економічне життя, економічні відносини, механізм самоорганізації, державне регулювання.*

Key words: *system, transformation of society, economic thinking economic interest, wealth, economic life, economic relations, the mechanism of self-organization, government regulation.*

Постановка проблеми. Перехід до якісно нового стану суспільства, який вкрай необхідний зараз, можливий тільки в результаті переосмислення всіх матеріальних та духовних характеристик суспільства. Особливе значення в цих процесах буде мати актуалізація економічних інтересів. Головний їх зміст – спосіб економічного мислення, поведінки та оцінка сукупності матеріальних цінностей, норм, які виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку.

Економічні інтереси охоплюють як існуючі економічні відносини, так і економічну ідеологію та психологію, тобто все те, що можна назвати економічним менталітетом. Він проявляється через сукупність установок людей як діяти, мислити, відчувати і сприймати економічне життя визначеним способом.

Економічні інтереси нашого суспільства об'єднують у собі різні культурні шари. Вони увібрали в себе традиційні елементи, які

склалися тисячоліттями. Це консерватизм, прагнення вести господарську діяльність у складі групи, колективізм, страх діяти одному, звичка до безоплатної допомоги, апеляція до влади при економічних труднощах, слабкість правосвідомості. Однак є і елементи європейської культурної традиції, культури індивідуального господарювання на землі.

Нові підходи до системної трансформації суспільства вимагають підвищення економічної та соціальної ефективності, демократизації суспільних відносин, зростання рівня та якості життя людей. Таким вимогам відповідає економічна система, яка увібрала в себе як механізми самоорганізації та саморегулювання, так і науково обґрунтоване державне регулювання. Її ефективне функціонування визначається вкоріненням таких цінностей, як високий ступінь розвитку людини, свобода особистості в рамках юридичних та моральних норм, право на самостійний вибір видів та сфер господарської діяльності, економічний та духовний плюралізм, підприємливість і інноваційність, орієнтація на індивідуальну відповідальність, високі досягнення в праці та діловий успіх, поєднання раціоналізму та моральності, індивідуалізму та колективізму, неприйнятність марнотратства, висока компетентність і професійна самореалізація, престиж матеріального благополуччя, як засобу досягнення самосвідомості і незалежності.

Трансформація економічних інтересів – складний процес, оскільки він розвивається та змінюється повільно, природно, історично. Його не можна створити згідно зі зразками та пересадити в людину, замінивши старі. Потрібні роки цілеспрямованої роботи з реального перетворення економічних відносин та зміни умов життєдіяльності людей, реформування самої людини. В модернізації економічних цінностей головну роль відіграють політична влада, система освіти та виховання. Від діяльності самих цих соціальних інститутів залежатиме розвиток нашого суспільства.

Метою статті є пошук нових підходів до системи трансформації суспільства в умовах боротьби з наслідками фінансової кризи.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Демократизація суспільства, перегляд фундаментальних основ суспільно-економічного устрою і форм господарювання, формування нової економічної політики сьогодні потребують реформування всієї системи економічних відносин. Для цього необхідне чітке уявлення про закономірності змін, що відбуваються в суспільному виробництві, опанування нових економічних знань, пошук шляхів формування адекватного типу економічного мислення та норм поведінки, які втілюють у собі сучасний рівень економічної стратегії.

Нині актуальною є проблема формування нової економічної культури. Її основні риси – прагнення до заощадження, економне господарювання, дисциплінованість, відповідальність за результати своєї праці тощо. Важливу роль у становленні нової економічної культури суспільства мають відігравати економічні знання людей.

Особливість сучасної економічної культури полягає саме в тому, що вона виступає синтезом матеріально-економічних та духовних інтересів, виражає цілісність економічної системи, характеризує рівень економічного розвитку поглядів особистості, засобів, форму та результати їх творчої життєдіяльності.

Важливою передумовою досягнення економічної підготовки особистості є визначення змісту економічної свідомості та шляхів її формування. Вирішення цієї складної проблеми пов'язано, передусім, зі зміною місця та ролі людини в процесі суспільного виробництва, з його ставленням до кінцевої мети, яка реалізується через систему економічних інтересів і потреб, а також з широким спектром форм їх задоволення.

Зараз відбувається своєрідна компенсація та повернення наукових досліджень проблеми мислення, яку в попередній період розглядали під ідеологічним кутом зору, або розглядали

дещо упереджено. Зрозуміло, що така тенденція досліджень зараз набуває позитивного характеру.

На сучасному етапі складається парадоксальна ситуація: з одного боку збільшується кількість публікацій, в яких піддається критиці раціональна (економічна) парадигма мислення, з іншого боку, їй майже нічого не протиставляється і не пропонується щось конструктивне як альтернатива. Більше того лишається відкритим питання, чи є раціональна парадигма єдиною і незамінною. Якщо так, то в яких напрямках вона має вдосконалюватися, щоб не відстати від потреб розвитку сучасної науки про мислення взагалі і економічне зокрема. Нині не аналізується в концептуальному розумінні питання про сутність ірраціональних структур мислення, а тим більше про те, яким чином і в яких формах ірраціональне економічне мислення впливає на розвиток економіки в цілому. Дотепер і досі компонента ірраціонального мислення розглядалась як свого роду тайна, що непідвладна управлінню [9, с. 11].

Особливість ситуації зумовлюється також і тими обставинами, що наведені питання економічної науки і надалі залишаються відкритими, тобто поза межами існуючих методів і методик мислення взагалі. Складається ситуація, коли науковий пошук уже певною мірою виробив і пропонує нові форми сприйняття реальності, а економічна дійсність неготова їх сприймати. Зараз нераціональні форми мислення представлені не тільки на рівні наукових досліджень, а вийшли на рівень впроваджень. Вони вже діють, реалізують себе практично, приклад цьому – прийнятий Податковий та Пенсійний Кодекси, які свідчать про нездатність оцінити реально існуючі проблеми [15, 2].

Проблема образного мислення не є псевдопроблемою. Вона дуже близька до економічної діяльності. Якщо фізіологи науково-обґрунтовують образну компоненту мислення, пов'язуючи її з функціонуванням правої півкулі головного мозку, оскільки ліва півкуля відповідає за раціональні форми мислення, а сучасна

психологічна наука працює над дослідженням будови образного мислення та виокремлення його внутрішньої структури, то можна стверджувати, що у нас є багато бажаючих сприяти відключенню дії лівої півкулі при економічному мисленні [3, 1].

Узагальнюючим продуктом мислення є думка, що формує відповідні почуття, які спонукають до дії. Наші думки формують нашу життєву позицію нашу поведінку, яка проявляється чи не проявляється у власному ставленні.

Думка як продукт мислення має свою особливість за статевою ознакою. Так психологи стверджують, що чоловіків більше цікавить, що про них думають, а жінок – що про них говорять [3, 1]. Саме економічна думка завжди на слуху.

Україна зараз переживає глибокі перетворення і зміни в соціально-економічній сфері, особливо це помітно в сучасних економічних відносинах людини і навколишнього світу. Відбувається високий вплив самої економіки на всю поведінку інтегрованого суспільства, що вимагає переосмислення не тільки місця людини в суспільстві, але і його відношення до нього через свій інтерес.

Є багато підходів до визначення поняття «економічне мислення» [12, с. 93].

Відповідно до одного з них, економічне мислення розглядається як процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людей стану економічного життя у вигляді понять у їхній визначеній системі і логічному зв'язку; усвідомлення закономірностей розвитку суспільства; засвоєння емпіричного досвіду, економічних знань і їхнє застосування у свідомій практичній діяльності.

У психолого-педагогічній літературі мислення (теоретичне) зводять до вміння «діяти без наочної опори, в думці» з розвитку аналітичного спостереження й успіхів у формуванні понять до позитивної зміни рівня аналізу і синтезу у процесі розв'язування розумових завдань, оскільки мислення є вищий рівень пізнання. Проте за всього різноманіття точок зору, автори сходяться

на думці, що мислення – це продукт історичного розвитку суспільної практики, особлива форма виявлення та подальшого формування людської діяльності. Тут важливим буде виділити формування понять, інтерпретацію досягнутих даних, застосування правил та принципів їх узагальнення, аналізу.

Залежно від ступеня освоєння цих етапів виникають різні рівні розвитку мислення. В деяких моментах мислення не підтверджується аргументацією. Як правило тоді думки категоричні і виходять із суб'єктивної упевненості, вони ґрунтуються на неусвідомлюваному наслідуванні чого-небудь. Може бути і так, що при формуванні початкової стадії мислення переважає вироблена упевненість, яка заснована на судженні авторитетів, усвідомлене наслідування переважає над переконаністю. Тут відчувається вже інтуїтивне оволодіння своїми судженнями, поглядами. Безпосередня оцінка дій мислення починається тоді, коли людина аналізує закони і закономірності, використовує загальні висновки, виразно диференціює свою і чужі думки, використовуючи систему доказів.

Завершальним етапом мислення можна вважати не просто висловлені певні систематизовані погляди, а прагнення та уміння захистити їх, довести їхню правоту, або навпаки. Тут і зароджуються нові підходи до трансформації суспільства, до їх оцінки. Самостійність мислення на цьому рівні тісно зливається з переконанням і стає могутнім чинником саморегуляції інтелектуальної діяльності особи.

Економічне мислення починається з економічного уявлення про те, як функціонує економіка, як створюється суб'єктивний економічний образ: здатність людини або соціальної групи відображати, розуміти економічні явища, пізнавати їх сутність, засвоювати та порівнювати економічні поняття, категорії, теорії з вимогами економічних законів, з об'єктивною реальністю та на основі цього будувати власну економічну діяльність.

Економічне мислення, в свою чергу, є системою поглядів людини на закономірності економічного розвитку, сутність економічних явищ і процесів та причини їх виникнення [4, с. 61]. Таке мислення є структурним елементом людського мислення загалом. Визначальним фактором змісту економічного мислення є характер існуючих відносин власності, місце людини у суспільному розподілі праці, рівень її освіти. Найважливішими елементами економічного мислення є уміння знаходити оптимальні рішення для зростання економічної ефективності окремого підприємства, галузі та народного господарства, оволодіння найновішими методами технологічних, проектно-конструкторських розробок, техніко-технологічна культура, орієнтування на раціональне використання економічних і природних ресурсів.

Економічне мислення – вищий ступінь людського пізнання економічних процесів в об'єктивній дійсності, яке визначає економічно обумовлені підходи у світогляді і господарській діяльності. Тут може бути початкове (поверхове) і глибинне мислення. Останнє завжди підтверджує здібності пізнання глибинної суті явищ і процесів де відчувається новизна, суперечність та проблемність пошуку. Тут важливо пам'ятати, що глибинне (фундаментальне) мислення базується не на утилітарних уявленнях, не на особистому досвіді, а на осмисленні, в основі якого лежать уявлення, що дозволяють усвідомити проблему з глобальних позицій, тобто вміння мислити не з позиції власного «Я», а з позиції стороннього спостерігача та опонента.

На наш погляд, структурний склад цієї категорії як особової характеристики представляє сукупність мотиваційного, інтелектуального, емоційного і діяльнісного компонентів.

Основними критеріями і показниками розвитку і реального прояву такого мислення в пізнавальній діяльності є виділення мотиваційно-цілісних, соціально-значущих особливостей самовизначення, прагнення до розвитку інтелекту, досягнення у пізнавальній діяльності,

моральна відповідальність за кінцеві результати. Система критеріїв і показників результативності економічного мислення формується відповідно до запрограмованої структурно-функціональної моделі економічного мислення. Вона охоплює знання понять, термінів, визначень алгоритму й етапів формування економічного мислення, знань, що включають економічні, комунікативні, соціальні, моральні, правові, етичні основи та категорії соціально-економічної діяльності. Важливим є оволодіння відповідними вміннями аналізувати, узагальнювати і вибирати визначальний показник економічної задачі; побудови й аналізу соціально-економічної задачі; проектування моделей, а також уміння організувати комунікативні, проектні, дослідницькі, методичні види робіт. Для реалізації цих задумів розробляють певні моделі структури економічного мислення як в цілому, так і окремих його компонентів.

У системі економічних наук та в практиці економічної діяльності останнім часом значно активізувалися застосування так званих віртуально-образних технологій. Прикладами впровадження таких технологій є створення візуалізаційних залів на нью-йоркській фондовій біржі, де брокери більше не дивляться на нескінченні ряди цифр, а відображають поведінку фондових механізмів у вигляді віртуально-образної реальності. Віртуально-образна модель фінансового ринку у брокерських компаніях на Уолл-Стріт; застосування технології візуально-інтуїтивного пошуку корисної інформації в системі цільового маркетингу [10, с. 128].

Зауважимо, що в умовах сучасних ринкових відносин часто виникають такі економічні ситуації, які в принципі не можуть бути алгоритмізовані. А це означає, що здебільшого її не можна вирішити традиційними способами, тобто засобами раціоналістичних технологій. Тому розробка застосування візуально-інтуїтивних технологій – один із важливих стратегічних напрямків сучасного економічного мислення,

складовими яких є віртуально-образне економічне моделювання та прогнозування [1, с. 187].

Названі інформаційно-образні технології є компетенцією сучасних наук про штучний інтелект, досягнення яких у дослідженні проблеми образного мислення виражаються не тільки нарівні теоретичних досліджень, але й у формах практичних впроваджень. Більше того, ці практичні розробки досягають не просто рівня програмного продукту, а й на два-три порядки вище, тобто – рівня технологій. Така технологія візуально-інтуїтивного пошуку корисної інформації – Data Mining (Mine Set) – як один із можливих варіантів розробила провідна комп'ютерна компанія «Силікон Графікс» (SQI) [11, с. 36]. На сучасному етапі провідні комп'ютерні компанії світу нарощують зусилля у впровадженні новітніх інформаційно-образних технологій не лише в систему економіки, але і в сферу соціального управління та соціальної практики в цілому. Щодо цього потрібно відзначити передові позиції вітчизняної комп'ютерної науки, яка активно працює над розробкою образного комп'ютера як національного інформаційно-інтелектуального продукту [15, 2].

Виняткове значення тут має проблема образного в системі економічних наук. Особливості соціального пізнання і проблеми та звинувачення економічної науки за критеріями форм раціональності, можливо, будуть вирішені шляхом апеляції до образного. І не тільки питання теоретичного характеру, але й потреби практики актуалізують проблему образного в економічному пізнанні де вагоме місце займає інформація, що вимагає розкриття таїн інформаційно-образного впливу на людину та її соціальну поведінку.

У період системної трансформації суспільства, окремо слід виділити формування ціннісної орієнтації на економічну діяльність. Це економічна свідомість, соціально-орієнтоване мислення, розвиток інтелектуальної, економічної активності, прагнення до творчої самореалізації, де буде запорукою формування

інтегрованих особистісних якостей – порядність, підприємливість, наполегливість, ініціативність, цілеспрямованість, самостійність, уміння ризикувати, працьовитість, організованість, соціальна активність, патріотизм, здатність до соціально-економічного саморозвитку розв'язування економічних задач, а також задач інформаційно-технологічних, аналітичного характеру, самопізнання; самоорганізації і самореалізації в професійній і соціально-економічній діяльності [5, с. 118]. Обрані критерії вказують на складну структуру процесу формування економічного мислення.

Отже, як показники сформованості економічного мислення виступають: засвоєння економічних знань і оволодіння відповідними вміннями і навичками; формування ціннісної орієнтації на економічну діяльність; розвиток інтегрованих особистісних якостей; здатність до соціально-економічного саморозвитку.

На теперішній час не треба доводити, що людина – центральна постать виробництва. Людина, що поєднує в собі, високий професійний та моральний потенціал, володіє сучасними економічними знаннями, здатна вирішувати складні проблеми сьогодення, через економічний інтерес. Економічний інтерес особистості – це інтелектуальна здібність людини, її можливість осмислювати економічні явища, пізнавати їх, засвоювати економічні поняття, категорії, співвідносити їх з практикою і відповідним чином орієнтуватися в економічному житті, що формує економічну культуру.

Економічна культура пов'язана із загальною культурою, з розвитком людини в цілому і в багато чому визначається ними. Тому необхідно вказати про культуру праці, розподіл та споживання матеріальних і духовних благ як складових економічної культури [2, с. 36]. Стрімкий розвиток продуктивних сил загострив суперечності у взаємодії людини з природою, що висуває на перший план проблему економічної культури.

Невід'ємним елементом економічної культури

є виховання у людей розумної достатності у споживанні. Тому важливим показником у системі економічної готовності особистості є рівень свідомості та мислення, наявність навиків раціональної організації праці, економія часу, творчий підхід до праці, оптимальність вибору шляхів вирішення соціально-економічних проблем, що сприятиме підвищенню рівня економічної самосвідомості. Нині вкрай гостро постала проблема осмислення тенденцій і закономірностей еволюції економічних процесів у суспільстві. Одним із найголовніших їхніх чинників є інтелектуалізація економічного життя й сфери фінансових відносин загалом. Процес інтелектуалізації виявляється в розбудові інституціональної системи, віртуалізації економіки, використання новітніх технологій та інструментів фінансового ринку для поєднання й реалізації матеріальних інтересів суб'єктів як на національному так і на міжнародному рівні.

Донедавна найбільше уваги приділяли обґрунтуванню необхідності враховувати психологічні фактори в економіці, а також проблемам моделювання економічних процесів прийняття рішень [6, с. 14]. Представники західноєвропейської та американської економічної шкіл, як правило, дотримуються необіхевіористичної позиції та здебільшого розглядають саме економічну поведінку. Тут важливим є визначення і осмислення особливостей, структури економічної свідомості, її форм та механізму функціонування.

Економічна свідомість як одна з центральних категорій сучасної економічної психології входить до системи понятійних координат науки та означає результати сприйняття суб'єктом тієї частини оточуючої дійсності, яка пов'язана з економікою, а також його свідомі дії та стани, нею обумовлені. Економічна свідомість піддає дійсність емоційній оцінці, забезпечує економічну діяльність – у попередньому проектуванні дій та передбаченні їх наслідків, контролюванні економічної поведінки і керуванні нею, у здатності особи давати собі раду

в оточуючому матеріальному світі, у власному економічному житті. Отже, економічна свідомість – не просто образ економічної дійсності, а особлива форма сприйняття діяльності, орієнтована на відображення і перетворення економічної дійсності.

Враховуючи різноманітність економічної дійсності підходів та можливостей їх застосування, важливо звернути увагу на феномен економічного мислення, що притаманний суб'єкту господарювання. Він криється в тому, що під економічним мисленням слід розуміти систему складових свідомості, як вищий рівень культури відображення людиною економічних відносин.

Більшість дослідників економічної свідомості та економічного мислення розглядають економічну свідомість як внутрішньо суперечливе, багаторівневе утворення, яке в узагальненому вигляді відображає ступінь знайомства суб'єкта з економікою та раціональне ставлення до неї [2]. Економічна свідомість тісно пов'язана з економічною поведінкою, виступаючи в якості раціональної основи суб'єктивних її механізмів. Вона пов'язана також з економічною системою, являючи собою її суб'єктивний фундамент.

Структура економічної свідомості в узагальненому вигляді може бути представлена, як індивідуальна, як групова та як масова економічна свідомість. Традиційно їх виділяють навпаки: масову, групову та індивідуальну [8, с. 41].

У першому вимірі економічна свідомість визначається як масова свідомість суспільства (або його частини) стосовно економічних питань, що мають важливе для багатьох значення та далекосяжні економічні наслідки. Масова економічна свідомість розглядається як особлива підсистема, що є специфічними механізмами детермінації та відповідно відносною автономією. Але водночас економічна свідомість є лише частиною ширшої системи масової свідомості, яка включає в себе ще й інші – неекономічні компоненти. В цьому випадку економічна свідомість – лише особливий сегмент масової

свідомості.

У конкретному вираженні масова економічна свідомість визначається за рівнем сподівань людей та оцінки ними своїх можливостей впливу на економічну систему. Окремо тут варто звернути увагу на соціально-економічні цінності великих груп людей, що складають основу їх економічного вибору. Це можуть бути такі цінності, як стабільність, рівність, корисність, економічна та соціальна справедливість, яка проявляється через оцінку існуючого економічного становища в країні, регіоні та на окремому підприємстві. Масова економічна свідомість обумовлює найтипівіші масові варіанти економічної поведінки.

Щодо групової, як узагальненої, це свідомість краще організованих конкретних груп людей, наприклад соціальних класів певних прошарків населення. Їх слід розглядати як сукупність думок та уявлень, які визначають основний зміст та напрямки економічної активності цієї групи.

У індивідуальному вимірі економічна свідомість розглядається як особлива якість окремої особистості, здатної певним чином сприймати економічну ситуацію, більш або менш точно її оцінювати та відносно цілеспрямовано діяти. Вона є такою функцією людської психіки, сутність якої полягає в творчому перетворенні зовнішнього економічного світу у зв'язку з враженнями, що постійно надходять, із попереднім досвідом, у виділенні себе з навколишнього економічного середовища і протиставленні йому як суб'єкта об'єктові. Тут найбільший інтерес становлять суб'єктивно-психологічні особливості, типові характеристики, структурні компоненти свідомості та поведінки особистості в економіці. Важливого значення набуває вивчення процесів формування індивідуальної економічної свідомості, засобів оволодіння та засвоєння різних групових її варіантів і є базою економічного мислення.

Правильне економічне мислення забезпечує раціональне управління діями людини на робочому місці, у масштабі підприємства,

використовуючи економічний інтерес. Він майже завжди розвивається на основі мотиву, але під регулярним впливом норм та нормативів.

Якщо розглядати власність як певну форму влади економічних благ над людиною, то економічний інтерес – це форма дії влади власника на волю суб'єкта господарювання та джерело господарської активності.

Економічний інтерес виражає різні типи і форми відносин власності. Відповідно до їх кількості розрізняють кількість типів і форм економічних інтересів. Так, існування трьох основних типів власності (приватної, колективної та державної) зумовлює існування приватних, колективних та суспільних економічних інтересів [7, 12].

Економічні інтереси визначаються місцем людей в економічній системі. Ці інтереси є формою прояву відповідних видів економічних потреб, усвідомлення їх окремим індивідом, трудовим колективом та суспільством. Кожний суб'єкт економічних відносин є носієм конкретного інтересу. Скільки суб'єктів економічних відносин, стільки й економічних інтересів. Серед цієї групи інтересів виділяють особистий, колективний і суспільний, звідси особистий інтерес виражає необхідність задоволення різноманітних потреб окремої людини; колективні інтереси – потреб трудового колективу; суспільні – сукупних потреб суспільства.

Кожна людина одночасно є носієм різних економічних інтересів, оскільки вона виступає в різних іпостасях: по-перше, як індивід; по-друге, як представник певної верстви суспільства; по-третє, як член певного трудового колективу. Суспільний та колективний економічний інтереси персоніфікуються лише в індивіді.

Реалізація економічних інтересів здійснюється через досягнення їхніми суб'єктами конкретних економічних цілей. Так, реалізація індивідуальних інтересів забезпечується через зростання індивідуальних доходів. Засобом реалізації колективних інтересів є максимізація прибутку та

фонду оплати праці (наприклад, для підприємств державного сектора, що функціонують на комерційних засадах господарювання). Нарешті, засіб реалізації суспільного інтересу – максимізація національного доходу та мінімізація фонду відшкодування створюваного суспільного продукту.

Економічні інтереси можна розглядати за іншими критеріями. За ознакою важливості розрізняють інтереси головні та другорядні, за часовою ознакою – поточні та перспективні, за об'єктом інтересів – майнові, фінансові, інтелектуальні, інтереси режиму праці та вільного часу, комфорту, умов праці й життя; за ступенем усвідомлення – дійсні та помилкові [2].

Для остаточного з'ясування сутності економічних інтересів зупинимося на механізмі її функціонування.

Основним механізмом функціонування економічних інтересів є активне відображення оточуючої дійсності. Усвідомлення забезпечує не лише пасивне, дзеркальне відображення, але й гарантує перетворюючі цю дійсність відображення відповідно до потреб та інтересів суб'єкта через усвідомлення. Оскільки економічна свідомість функціонує у системі безперервних прямих та зворотних зв'язків з оточуючою дійсністю, прямі зв'язки забезпечують отримання адекватної економічної інформації, а зворотні ж дають можливість діяти, спираючись на ці дані. Так як відображення є підставою для поведінки, результати якої, в свою чергу, забезпечують подальше відображення реальності, що змінилася, дійсність, що відображується (прямі зв'язки), забезпечує її активне перетворення (зворотні зв'язки), яке знову відображується для подальшого перетворення.

Основними функціональними формами актуалізованої економічної свідомості можна вважати знання, які є продуктом економічної свідомості. Економічні знання передбачають збереження в пам'яті засвоєного матеріалу для того, щоб застосовувати його на практиці в

реальних економічних ситуаціях, а також для здобуття нових економічних знань, що вимагають обґрунтованого співвідношення поточної економічної інформації з попереднім економічним досвідом, збагаченого емоційним ставленням відповідно до вагомості для суб'єкта інформації, упорядкування системи поглядів, що виступають в якості економічного світогляду суб'єкта. Формування таких переконань спирається на глибокі знання та оцінку економічних явищ, але вони не переходять у переконання автоматично, а виробляються на основі особистого економічного досвіду людини в результаті економічної діяльності. Економічні переконання, що стали мотивом поведінки людини, визначають її ставлення до економічної сфери діяльності.

Для реалізації завдань такого зближення необхідні спеціалісти з високим рівнем культури економічного мислення, де воно буде адаптовано до конкретних соціально-економічних умов.

Здатність до наукової оцінки та самооцінки, культури мислення та практичної діяльності, ініціативність та підприємництво, готовність до вирішення нестандартних проблем та здатність аналізувати реальність є найважливішими якостями фахівця будь-якого профілю, і формує його рівень культури.

Під рівнем культури економічного мислення ми розуміємо такий рівень готовності до економічної діяльності, який би забезпечував готовність до застосування економічних знань, умінь та навичок, з певним рівнем економічного мислення, під час розв'язування у своїй професійній діяльності різних господарсько-економічних задач [13, с. 138]. Підвищувати свою кваліфікацію, оновлювати свої знання доводиться впродовж усього життя, тому кожен із нас повинен не тільки освоїти методику самоосвіти, але й навчитися мислити в критичних ситуаціях, знаходити нові способи розв'язання професійних задач.

Водночас цим критеріям може відповідати низький, припустимий, достатній чи високий рівень прояву культури економічного мислення [14, 15].

Усі ці критерії відбивають найважливіші ознаки розумової і пізнавальної діяльності: раціональність дій, самостійність, гнучкість розумових схем, спрямованість на розв'язання професійних задач, творчість. Використання названих рівнів дозволяє характеризувати ступінь сформованості культури економічного мислення фахівців під час засвоєння матеріалу.

Для того, щоб оволодіти економічним мисленням і певним рівнем економічної культури, не обов'язково здобувати спеціальну економічну освіту. Такі елементи економічної культури, як потреби, цінності, норми, переваги, інтереси, престиж, мотивація – присутні в усіх сферах суспільного і професійного життя, тому важливо інтегрувати різні знання на основі економічного мислення. Тут важливо уміти оцінювати взаємовигідну взаємодію країн, окремих регіонів у цілому, оцінювати ефекти позиції, сусідства конкретних фірм, підприємств, організацій, сприймаючи їх на основі здорового глузду, тим самим, виграючи у виборі важливих рішень. У зв'язку з цим у сучасній культурі повинен уживатися новий тип раціональності й повинна бути присутня орієнтація на самоцінність людини, її унікальність у навколишньому світі.

Висновки. Узагальнюючи в цілому, можна стверджувати, що економічна культура – це структурна якість особи, яка розвивається в процесі навчання і виховання, синтезує в собі як глибокі та міцні знання законів і закономірностей економічного розвитку, так і готовність індивіда керуватися в повсякденному житті відповідними принципами: готовністю брати активну участь у ринкових перетвореннях у процесі професійної діяльності, займати активну цивільну позицію у справі затвердження цілей і цінностей ринкової економіки, готовністю мати і вести «власну справу», йти на ризик, ухвалювати рішення і діяти в умовах невизначеності, готовністю до оцінки економічних фактів у пошуку соціально-економічних цінностей і пріоритетів; готовністю до ухвалення правильного рішення та вільного

економічного вибору, умінням особи бачити соціальні орієнтири в постійно змінному навколишньому світі; готовністю боротися з антиринковими проявами, що мають місце в сучасній дійсності.

Можна виділити такі показники сформованості економічної культури та готовність до об'єктивної оцінки соціально-економічних реалій сучасної України; готовність до віддзеркалення й узагальнення принципово нових процесів і явищ економіки; готовність до підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, удосконалення виробничих відносин; готовність мислити категоріями сучасної економічної науки, розвивати потребу застосовувати її досягнення на практиці; готовність аналізувати перспективи і недоліки того або іншого економічного експерименту; готовність до реалізації простих форм сучасної економічної діяльності: наприклад, брати участь у захисті прав споживачів, розвивати потреби у внутрішньому мотиваційному імпульсі, що постійно діє, викликаному прагненням до самореалізації, до інноваційної діяльності.

Хоча економічну культуру достатньо складно представити кількісно, все-таки її необхідно вимірювати. Для цього можна використати інтегральні якісні показники економічної культури. Це:

– ступінь різноманітності, а саме кількість зразків культурної поведінки, які представляють різні в соціальному аспекті типи економічних відносин. Він тим більший, чим ширший діапазон таких відносин, а також, чим істотніша відмінність між ними. Різноманітність же системи розглядається як показник її розвиненості і життєздатності. Чим більша різноманітність, тим більше внутрішніх зв'язків, тим більше важелів дії;

– інтегрованості тобто узгодженість економічних норм і цінностей, стереотипів поведінки таких же, як у трудовому колективі;

– індивідуалізм. Це показник порівняння індивідуальних цінностей економічної спрямованості по відношенню до колективних

цінностей;

– закономірність економічної поведінки. Поведінка, яка узаконена, але економічно недоцільна (наприклад, сплата податків). Багато норм, які економічно доцільні, навпаки – не узаконені або протизаконні (тому здійснюються приховано);

– інноваційність. Це нові цінності, норми, зразки поведінки, які переважають над тими, які застаріли і не відображають реальних потреб економічної культури суспільства. Уміння зрозуміти нове, таке, що з'явилося тут і зараз, а головне, уміння вписати це нове у свою діяльність дуже важлива якість господарювання. Сучасна культура характеризується здатністю не тільки бачити типове в явищах і подіях, але помічати і розуміти особливе та індивідуальне, не відкидаючи останнє в процесі пізнання. Її розвиток базується на пізнавальній здатності визначати межу значущого і незначущого, тобто виявляти цінність;

– запозичення культурних економічних цінностей. Наприклад, у Західній Європі є культом обрання економічних професій, вони ж стають затребуваними і в Україні.

Інтеграційною якістю, яка об'єднує ці компоненти, служать уміння економіко-математичного моделювання господарських процесів. Це вимагає уміння логічно мислити, робити дедуктивні та індуктивні висновки, здійснювати комбінацію логіки та інтуїції, аргументацію висновків і узагальнень застосовувати комунікативні вміння, висловлювання на мові економічної математики, використання математичних символів і формул, побудова графіків, схем, діаграм, уміння застосовувати нові інформаційні технології. Все це сприяє розвитку таких загальних інтелектуальних прийомів, як порівняння, узагальнення, аналіз, абстрагування, які лежать в основі технології процесу формування культури економічного мислення.

Існуючі прогностичні спеціально-професійні

проблеми, які повинен уміти вирішувати економіст на відповідному рівні, визначає сукупність знань та сформованих умінь, якими повинен володіти фахівець у галузі економічної культури.

Сформованість знань показує рівень економічних умінь, а рівень умінь показує здатність організувати економічну діяльність. Знання й уміння формують економічне мислення. Від рівня сформованості економічного мислення залежить рівень якості економічної діяльності.

Знання й уміння є показниками економічної підготовки, яка є результатом вищого рівня економічного мислення, і визначає готовність, до економічної діяльності за вказаними рівнями: високий (творчий), достатній (поєднання теорії і

практики), допустимий (теоретичний), низький (побутовий).

Якість економічних процесів у суспільстві адекватна його економічній культурі.

Чим вища готовність суспільства економічного осмислення самоврядування пізнавальним процесом у науково-інформаційному середовищі, тим успішніше йде становлення його культури мислення. Постійна рефлексія, яка включає побудову висновків, узагальнень, аналогій, пригадування та вирішення проблем, які охоплюють звернення до переконань у цілях інтеграції економічного аналізу, здійснення дій, обговорення або оцінювання, забезпечує становлення культури економічного мислення.

Список використаних джерел

1. Ануфриева Ю. В. Формирование экономического мышления как фактора развития аксиологического потенциала личности учащихся в образовательной системе «вуз-школа». – Новосибирский госуниверситет. – 2009. – 268 с.

2. Боечко Н. И. Экономическая культура: проблемы и тенденции развития. – СПб.: Изд-во С-Петербур. ун-та. – 2008. – 288 с.

3. Ваганов А. Храните информацию в правом полушарии // www.science.ng

4. Вишневыи В. В. Междпредметные связи как средство формирования культуры экономического мышления будущих офицеров. – Саратов. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2005. – 161 с.

5. Галамян Л. И. Формирование экономической культуры будущих специалистов учетно-финансовой сферы (на материале изучения специальных дисциплин в вузе) / Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2008. – 163 с.

6. Демидов А. И. Рациональность власти и ее эволюция от текста к образу // Вопр. философии. – 2005. - №8. – С. 12-18.

7. Ложкін Г., Спасенников В., Комаровська В. Особливості та структура економічної FINANCIAL SPACE № 3 (3) 2011

свідомості суб'єктів соціального простору // Соціальна психологія. – 2006. – № 1 (3). – С. 8-16.

8. Нарышкин А. В. Стрoение образа мира человека и соотношение понятий знак «символ» и «значение» – «смысл» // Вопр. психологии. – 2008. – С. 36-42.

9. Панарин А. С. Философия политики. – М. Вопросы психологии. – 2007. – С. 8-12.

10. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. – М.: МГУ. – 2007. – 384 с.

11. Тишкова М. В. Культура современного экономического мышления: Рост. гос. ун-т. Ростов н/Д, 2009. – 228 с.

12. Хейне П. Экономический образ мышления. – М. МГУ, 1998. – 346 с.

13. Шураханова К. Становление культуры мышления студентов в процессе интеграции знаний: Оренбургский гос. пед. ун-т. – Оренбург, 2006. – 320 с.

14. Яровий А. М. Детермінанта образного в системі філософсько-наукового пізнання соціальної практики // Мультиверсум: Філософський альманах. – 2006. - №2. – С. 12-17.

15. www.filosof.com.ua.